

UPPSALA
UNIVERSITET

YTTRANDE

2022-10-25 Dnr UFV 2022/1386

Utbildningsdepartementet

Box 256
751 05 Uppsala

Besöksadress

Dag Hammarskjölds väg 7

Handläggare

Anna Hagborg
Utbildningsledare

Telefon

018 – 471 1492

www.uu.se

anna.hagborg@uu.se

Elever i grundskolan, specialskolan, sameskolan och gymnasieskolan ska lättare få läsa i snabbare takt och på en högre nivå

Uppsala universitet har beretts möjlighet att lämna synpunkter på ovan rubricerad remiss.

Uppsala universitet välkomnar att utbildningsdepartementet uppmärksammar just den här elevgruppen och inte bara den som behöver stöd på grund av svårigheter att klara av studier.

Kort sammanfattning

Uppsala universitet tillstyrker i stort förslaget, men har vissa invändningar och synpunkter.

Det borde tydligare framgå av dokumentet att det finns olika sorters spetsutbildningar, till exempel inom olika skolformer och vilka spetsutbildningar som åsyftas. Avses till exempel såväl slöjd som matematik?

Uppsala universitet tillstyrker ambitionen att elever ska kunna studera på en högre nivå, däremot borde utredningen på ett mer grundligt sätt utrett hur och utifrån vilka grunder som elever antas till utbildning på högskolenivå. Promemorian föreslår att undantagsregler bör tillämpas, men det är problematiskt om undantagsregler börjar användas systematiskt.

I förslaget till ändring av läroplanens avsnitt 2.8 föreslås *rektorn* få ett särskilt ansvar för att elever får möjlighet att studera på en högre nivå, men vilket ansvar *skolan* har enligt avsnitt 1 anges inte. Uppsala universitet anser att avsaknaden av ett sådant klagörande är en brist, särskilt mot bakgrund av att ansvaret för att elever ska nå så långt som möjligt i sin utveckling enligt skollagen 3 kap. 2 § avser *alla* elever.

YTTRANDE

2022-10-25

Dnr UFV 2022/1386

I promemorian saknas överväganden om hur likvärdigheten främjas, så att det säkerställs så att *alla* elever får det stöd, ledning och utmaningar de har rätt till så att de kan utvecklas så långt som möjligt.

Redovisningen i slutet av dokumentet hänvisar till att det redan i befintliga styrdokument finns möjligheter att anpassa undervisningen åt det håll som remissutlåtandet föreslår. Det framgår dock inte med klarhet i rådande styrdokument att det är just denna typ av anpassningar som åsyftas. Ordet accelerering används till exempel inte. Det är viktigt att understryka:

- att utmanande undervisning är mer än acceleration,
- betydelsen av kontinuitet och helhetssyn och att progression vid accelerering garanteras så att de accelererande eleverna inte behöver börja om, t ex när de byter lärare, klasser eller stadier i utbildningen,
- vikten av att undvika accelerering som leder till ledig tid alternativt dubbelarbete samt
- vikten av att synliggöra erhållna kunskaper och ett erkännande av de studier som eleverna genomfört.

Övergripande generella synpunkter

Det är av stor vikt att det också utreds om de åtgärder som föreslås kan få negativa konsekvenser i relation till elevernas hälsa, till exempel genom att orsaka stress.

Kommentarer och ändringsförslag

Anpassningar till elever med behov av utmaningar

Både forskning och Skolinspektionens rapporter (2016, 2018b) har visat att det finns elever i svenska skolor som är i behov av mer utmaningar för att bli stimulerade i undervisningen. Dessa elever finns i olika sammanhang och kommer från olika bakgrunder. Det innebär att det inte enbart handlar om elever med stöd hemifrån. Hur undervisningsanpassningar som möjliggör att kunna få läsa i snabbare takt och på en högre nivå integreras i rådande styrdokument framstår därför av största vikt för att elever från olika hemförhållanden ska få tillgång till en sådan undervisning.

Grunden i de anpassningar som föreslås i remissen bygger till stor del på vad som inom internationell forskning beskrivs i termer av accelerering. I en forskningsöversikt som gjordes 2018 påvisas ett antal positiva effekter av accelerering, för elevernas kunskapsutveckling, motivation och en känsla av samhörighet med elever som ligger på samma nivå inlärningsmässigt men kanske inte åldersmässigt (Sims, kommande).

Att accelerering blir framgångsrik bygger på ett antal faktorer. I remissutlåtandet nämns till exempel vikten av att eleven själv är positivt inställd till att accelerera. Det finns dock andra faktorer som spelar in. I

YTTRANDE

2022-10-25

Dnr UFV 2022/1386

följande kommer några av dess faktorer att belysas i förhållande till det remissutlåtande som finns att ta ställning till.

Som anges i remissens avslutande del finns ingen helt igenom enhetlig definition av särskild begåvning. I en forskningsöversikt (Sims, kommande) påvisas dock att flera aspekter återkommer vilka är möjliga att sammanfatta i ett klusterbegrepp, där inget kriterium är av mera betydelse än något annat. Det innebär också att kriterierna kan kombineras på flera olika sätt vilket visar en stor variation avseende vilka elever som åsyftas här.

Sims (2021)

I remissen återkommer delar av två av kriterierna nämligen snabb inläring och att prestera på en hög nivå. Som framgår av modellen är dessa två kriterier dock inte enbart vad som behöver uppmärksammas för att undervisningen ska bli utmanande för eleverna i fråga. Att genom accelerering få gå snabbare fram tillfredsställer alltså inte alla behov som dessa elever har. I rådande litteratur och forskning inom området nämns även vikten av att göra en annan typ av anpassning, som på svenska kallas för berikning (enrichment, se t.ex Gagné 2007) och differentierad undervisning (Tomlinson 1996). Här handlar det inte enbart om att gå snabbare fram utan att eleverna erbjuds tillfällen till fördjupning som bygger på ökad komplexitet och abstraktionsnivå. Skillnaderna i undervisningen är alltså kvalitativa och inte enbart kvantitativa.

Att accelerera mot nästa stadium innebär tillgång till ett annat innehåll men inte med nödvändighet ökad komplexitet (Rogers 2007, Tomlinson 1996,

YTTRANDE

2022-10-25

Dnr UFV 2022/1386

Sims 2021, Mellroth 2018, 2021). Högpresterande elever är duktiga på att lära in ett material, men det är också viktigt att de får öva på självständigt tänkande och på den analytiska förmågan. I förhållande till detta framstår det lagda remissförslaget alltför fokuserat på att accelerera i betydelsen att få gå snabbare fram, medan den ökade komplexiteten inte ges lika stort utrymme. Ett konkret exempel återfinns i 2.8 om rektors ansvar där den föreslagna texten lyder: ”elever får möjlighet att studera på en högre nivå”. Ett förtydligande tillägg till detta skulle vara i formuleringen ”...med ökad komplexitet och svårighetsgrad”.

I det lagda förslaget omtalas både elever på grundskole- och gymnasienivå. Vid genomläsningen uppfattas dock att en stor del av tyngdpunkten ligger på elever i gymnasieskolan. Dessa behov av utmanande undervisning är dock inget som uppstår först i gymnasieåldern utan de finns med eleverna redan från början (Margrain 2021, Gross 2006, Porter 2005). Forskning har också visat att en framgångsfaktor vad det gäller accelerering är att den sker tidigt (Steenberger-Hu m.fl 2011, Gross 2006).

Undervisningstid och former för undervisning

Ytterligare faktorer av vikt för att undervisningen ska bli mer stimulerande för de avsedda eleverna är att accelerering inte innebär självstudier utan dagliga *integrerade, lärarledda lektionsmoment med både uppföljning, progression och en förväntan* på prestation (Rogers 2007). Redan nu finns stöd i styrdokumentet för att tentera av men ingenting om hur studietiden ersätts med nytt och mera utmanande innehåll. Här finns en risk att eleverna i stället lämnas med ledig tid. För elever som brinner för att lära och vill ha utmaningar är detta knappast någon lösning. Vad som framstår av vikt i sammanhanget är därför att betona att accelerering inte är det samma som ett undantag från garanterad undervisningstid utan en vägledning mot fortsatt lärande.

Frågetecknen rörande detta förhållande är även relevant i relation till förslaget om en utbyggnad av möjligheterna till fjärrundervisning. En förutsättning för kontinuitet i elevernas lärande bygger på att det finns en ansvarig lärare på plats som är involverad i undervisningen och inte enbart till exempel låser upp ett rum där eleven kan sitta. Fjärrundervisning får alltså inte bli det samma som renodlade självstudier.

Ett annat frågetecken utifrån det lagda förslaget är innebörden av att undervisning för dessa elever ska med fördel utföras inom ordinarie undervisningstid (se 7 kap 17§). Det finns här en risk i att eleverna förväntas dubbelarbeta och att de utmanande elementen av undervisningen läggs på de övriga studier som eleven följer i stället för att ersätta de samma.

YTTRANDE

2022-10-25

Dnr UFV 2022/1386

Förslaget bör alltså inte innebära att eleverna följer ordinarie läroplan med utmanande undervisning som komplement utan att detta är ordinarie undervisning för de elever det gäller.

Det är av stor vikt att det också utreds om accelerering kan få negativa konsekvenser i relation till elevernas hälsa, till exempel genom att orsaka stress.

Lärarnas kompetens

Ytterligare en faktor som visat sig viktig för att undervisningen ska bli utmanande är att eleverna undervisas av *lärare med kompetens att utmana* eleverna på den höga nivå som deras lärande ligger på (Bloom 1985, Pettersson 2011, Mattsson 2013, Szabo 2017, 2021). Här finns en risk i att lägga detta ansvar på specialläraren. Eleverna i behov av utmaningar riskerar då att ställas direkt mot andra elever i fråga om resurser eftersom specialläraren förväntas uppmärksamma båda grupper. Det innebär i sin tur att samma lärare ska undervisa det största möjligaste kunskapsspann hos eleverna vilket utgör en uppenbar risk att de starkare eleverna återigen lämnas att sköta sig själva.

Ytterligare en risk är att eleverna i behov av utmaningar definieras i termer av diagnos, eftersom det är ett starkt fokus i rådande specialundervisning. Forskning har till exempel visat på feldiagnosticering som bygger på missförstånd vilka dessa elever är och hur de tänker och lär (Beljan m.fl. 2006, Webb 2011, Persson 2005).

Som svar på kompetensfrågan innehåller remissutlåtandet förslag på att utöka möjligheten att undervisa med hjälp av entreprenad. Här framstår det återigen som av betydande vikt att personer med relevant specialistkunskap ges uppdraget att undervisa, alternativt inneha en mentorsfunktion.

Progression och betygssättning

I utlåtandet diskuteras också hur elevernas kunskaper redovisas och att progression bekräftas genom betygssättning på det moment eller enligt den nivå som eleven faktiskt studerat. Idag förekommer till exempel lokala lösningar som innebär att elever tillåts att accelerera genom att de följer en högre nivå, till exempel i matematik. När det kommer till betygssättning sker dock detta fortfarande utifrån den åldersklass som elever tillhör (Sims, kommande). Här anger även det lagda förslaget att studier av högskolekurs inte ska vara synligt i gymnasiebetyget. Motiveringen till detta är oklar eftersom det är en kurs som eleven genomfört. Om det har att göra med att det är två olika system som samlar meriter, gymnasieskolan för gymnasiebetygen och Ladok för studenter så borde åtminstone en

hänvisning finnas på elevernas gymnasiebetyg där det framgår att de även studerat på högskolenivå.

Styrdokument

Ytterligare förtydliganden av styrdokumenten behövs för att klargöra hur dessa elever tillgodoses från de allra yngsta till de äldsta. I nuvarande styrdokument finns till exempel redan möjlighet att accelerera genom att börja förskoleklass ett år tidigare eller att helt hoppa över förskoleklass och gå direkt till årskurs 1 (skollagen 4 kap 7§, 7 kap 11§). I praktiken har det dock visat sig att det finns kommuner som kategoriskt nekar till denna möjlighet med hänvisning till brist på resurser.

Här kommer den fråga in som väcks i slutet av remissen rörande kommuners autonomi och huvudmännens förmåga att följa det ansvar som följer av förslagen. I fråga om elevers rätt till särskilt stöd finns, som nämnts, möjligheten att överklaga rektors beslut. Uppsala universitet noterar att förslagen inte innebär någon motsvarande utkrävbar rättighet för den aktuella målgruppen. Det finns exempel på beslut av Skolinspektionen gällande brist på ledning och stimulans för en elev beskriven som särskilt begåvad (Skolinspektionen 2018a, 2019), men mot bakgrund av den begränsning som numera gäller enligt skollagen 26 kap. 3 a § angående Skolinspektionens möjligheter att inleda tillsyn efter anmälan, ter sig det vara ett, i den enskildes perspektiv, svagt instrument. Uppsala universitet efterlyser ett förtydligande av hur skolans ”särskilda ansvar” som följer av förslagen ska säkerställas i praktiken.

Särskilt ansvar

I avsnitt 1 i nuvarande läroplaner för grundskolan, sameskolan och specialskolan anges att skolan har ett *särskilt ansvar* för elever som av olika anledningar har svårigheter att nå målen för utbildningen. Detta särskilda ansvar ska, enligt promemorian, utvidgas till att även avse elever som lätt uppfyller kunskapskrav och betygskriterier. För elever med svårigheter att nå målen framgår av skollagen vad detta särskilda ansvar innefattar genom bland annat bestämmelserna om rätt till extra anpassningar och särskilt stöd (enligt skollagen 3 kap). Insatser rörande särskilt stöd ska beslutas inom ramen för ett åtgärdsprogram, vilket eleven och dess vårdnadshavare har rätt att överklaga.

Några motsvarande bestämmelser om särskilda insatser för elever som lätt uppfyller kriterierna för bedömning av kunskaper och betygskriterier föreslås inte. Förslagen i promemorian är inte avsedda att medföra några rättigheter för eleven. Tvärtom betonas att de aktuella förslagen *inte* innebär några nya skyldigheter för huvudmännen. Det innebär att berörda elever inte har någon utkrävbar rättighet motsvarande möjligheten att överklaga

YTTRANDE

2022-10-25

Dnr UFV 2022/1386

åtgärdsprogram. De aktuella förslagen presenteras i stället som förtydliganden i förhållande till skollagen med hänvisning till att det redan finns ett krav i skollagen 3 kap. 2 § om att elever ska ges den ledning och stimulans som de behöver för att kunna utvecklas så långt som möjligt.

Hur formuleringen *särskilt ansvar* skulle utgöra ett förtydligande av detta ansvar klagas inte. I förslaget till ändring av läroplanens avsnitt 2.8 föreslås *rektor* få ett särskilt ansvar för att elever får möjlighet att studera på en högre nivå, men vilket ansvar *skolan* har enligt avsnitt 1 anges inte. Uppsala universitet anser att avsaknaden av ett sådant klagörande är en brist, särskilt mot bakgrund av att ansvaret för att elever ska nå så långt som möjligt i sin utveckling enligt skollagen 3 kap. 2 § avser *alla* elever. Det är därmed svårt att se att den förslagna formuleringen skulle kunna utgöra ett förtydligande av att skolan skulle ha ett *särskilt* ansvar för just elever som har lätt att nå utbildningens mål.

Likvärdighet

Förslagen i promemorian öppnar upp en möjlighet att frånga läsårstider och andra ramar för utbildningen i syfte att möjliggöra en snabbare lästakt eller högre nivå än annars. Förslagen uttrycker inte några konkreta skyldigheter utöver att rektor ska bevaka att elever ges möjlighet att studera på högre nivå (avsnitt 2.8 i läroplanerna). Det innebär att tillgången till en snabbare studietakt eller högre nivå är avhängig skolans förutsättningar att ta hand om olika elevers behov.

I promemorian framhålls att förslagen syftar till att öka likvärdigheten i utbildningen. Uppsala universitet instämmer i att förslagen kan innebära att likvärdigheten ökar i nämnda avseende, men noterar samtidigt att de föreslagna bestämmelserna även kan komma att påverka likvärdigheten på ett negativt sätt. Som framförs i promemorian är förslagets genomförande beroende av skolans ekonomiska, organisatoriska, men även andra förutsättningar. Det sistnämnda kan till exempel handla om huvudmannens, rektors eller skolpersonalens inställning till hur befintliga resurser och insatser ska prioriteras mellan olika elevgrupper. Om skolan har ett *särskilt* ansvar för elever med svårigheter och elever som lätt uppnår målen, vilket ansvar har då skolan för övriga elever? I gymnasieskolans läroplan föreslås i stället att "*särskild uppmärksamhet* ska ägnas åt de elever som lätt uppfyller betygskriterierna". En likvärdig utbildning förutsätter att skolans personal inte tvingas prioritera vissa elever eller elevgrupper på bekostnad andra. På ett nationellt plan riskerar likvärdigheten att påverkas om möjligheten att besluta om snabbare lästakt eller högre nivå tillämpas och prioriteras olika vid olika skolor. I promemorian saknas överväganden om hur likvärdigheten säkerställs så att *alla* elever får det stöd, ledning och utmaningar de har rätt till så att de kan utvecklas så långt som möjligt.

YTTRANDE

2022-10-25

Dnr UFV 2022/1386

Antagning till högskolestudier

Uppsala universitet tillstryker ambitionen att elever ska kunna studera på en högre nivå, däremot borde utredningen på ett mer grundligt sätt utrett hur och utifrån vilka grunder som elever antas till utbildning på högskolenivå. Promemorian föreslår att undantagsregler bör tillämpas, men det är problematiskt om undantagsregler börjar användas systematiskt.

Det är inte rimligt att obehöriga gymnasieelever konkurrerar ut behöriga personer från populära utbildningar eller utbildningar med få utbildningsplatser. Detta kan bli fallet om gymnasieeleverna får en särskild kvot. Det framstår som oklart hur eleverna ska kunna konkurrera om en plats på universitetet, då de saknar slutbetyg från gymnasieskolan och då det finns en åldersgräns på 18 år för att kunna göra högskoleprovet.

Referenser

- Beljan m.fl. 2006, feldia Beljan, P. Webb, J. T. Amend, E.R, Web, N. E, Goerss, J. & Olenchak, F.R (2016) Misdiagnosis and Dual Diagnoses of Gifted Children and Adults: ADHD, Bipolar, OCD, Asperger's, Depression, and Other Disorders. *Gifted and Talented International*. 21 (2), Pp. 83-86, DOI: 10.1080/15332276.2006.11673478
- Bloom, B. B (1982), The Master Teachers. Phi Delta Kappan, 63 (10), s. 664-668.
- Gagné, F. (2007). Ten Commandments for Academic Talent Development. *The Gifted Child Quarterly*; Cincinnati, 51(2), pp. 93-118
- Gross, M.U.M (2006) Exceptionally Gifted Children: Long-term Outcomes of academic acceleration and non-acceleration. *Journal for the Education of the Gifted*. 29 (4) s. 404-429
- Magnússon & Sims (2021) "Inkludering och särskild begåvning - förutsättningar och dilemman i rådgivande policydokument". *Utbildning & Demokrati* 2021, vol 30, nr 1, 97-118
- Mattsson, L (2013) Tracking Mathematical Giftedness in an Egalitarian Context. Doktorsavhandling. Department of Mathematical Sciences. Göteborgs universitet. Sweden.
https://gupea.ub.gu.se/bitstream/handle/2077/34120/gupea_2077_34120_1.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- Margrain, V (2021) Bright Sparks – att tända gnistor i svensk förskola. ur Särskild begåvning i praktik och forskning. s. 121-143. C. Sims (red.) Studentlitteratur. Lund.
- Mellroth, E (2018) Harnessing teachers' perspectives: Recognizing mathematically highly able pupils and orchestrating teaching for them in a diverse ability classroom. Doctoral Thesis. Karlstads universitet. Sweden
- Mellroth, E (2021) Differentierad undervisning som inkluderar elever med särskild begåvning. Ur Särskild begåvning i praktik och forskning. s.95-120. C. Sims (red.). Studentlitteratur. Lund
- Persson, R (2005) Voices in the Wilderness Counselling Gifted Students in an Egalitarian Swedish Setting. *International Journal for the Advancement of Counselling*. 27(2) Pp: 263-276
- Pettersson, E. (2011) Studiesituationen för elever med särskilda matematiska förmågor Doktorsavhandling. Linnéuniversitetet.
- Porter, L (2007) *Gifted Young Children – a Guide for Teachers and Parents*. Maidenhead: Open University Press.

YTTRANDE

2022-10-25

Dnr UFV 2022/1386

- Rogers, K. B. (2007). Lessons Learned About Educating the Gifted and Talented: a Synthesis of the Research on Educational Practice. *The Gifted Child Quarterly*; Cincinnati, 51(4), pp. 382–396.
- SFS: 2010:800, Skollag. www.riksdagen.se.
- SFS 2010:2039 Gymnasieförordning. Utbildningsdepartementet.
- SFS 2011:185 Skolförordning. Utbildningsdepartementet.
- Skolinspektionen (2016) Tematisk analys: Utmaningar i undervisningen – många elever behöver mer stimulans och utmaningar. Dnr: 40-2016:6847
- Skolinspektionen (2018a) Anmälan om skolsituation för elev vid Uppårdsskolan i Ekerö kommun. Dnr: 41-2018:1339
- Skolinspektionen (2018b) Utmanande undervisning för högpresterande elever - kvalitetsgranskning på gymnasieskolans naturvetenskapliga program. Skolinspektionen. No. 400-2017–7328
- Skolinspektionen (2019) Redovisning av åtgärder efter beslut med anledning av anmälan. Handlingar mot Stenhamraskolan och Uppårdsskolan, Ekerö kommun. Dnr: 41-2018:1339
- Sims, C (kommande) *Invisible Stars – the Conceptualisation of Giftedness in Swedish Educational Discourse*. Doktorsavhandling. Uppsala Universitet.
- Sims, C (2021) Begreppet särskild begåvning ur *Särskild begåvning i praktik och forskning*. C Sims (red.) s. 25-40. Studentlitteratur. Lund
- Sims, C (2021) Att stimulera och utmana genom kreativt skrivande ur *Särskild begåvning i praktik och forskning*. s.235-253. C. Sims (red.) Studentlitteratur. Lund
- Särskild begåvning i praktik och forskning* (2021) red. Caroline Sims. Studentlitteratur. Lund
- Steenbergen-Hu, S., Makel, M. C., & Olszewski-Kubilius, P. (2016). What One Hundred Years of Research Says About the Effects of Ability Grouping and Acceleration on K-12 Students' Academic Achievement: Findings of Two Second-Order Meta-Analyses. *Review of Educational Research*, 86(4), 849–899. <https://doi.org/10.3102/0034654316675417>
- Southern, W. T./Jones, E. D (2004) A Nation Deceived: How School's Hold Back America's Brightest Studnets. www.accelerationinstitute.org/Nation Deceived/Get Report.aspx. type acceleration
- Szabo, A (2017) *Mathematical Abilities and Mathematical Memory During Problem Solving and Some Aspects of Mathematics Education for Gifted Pupils*. Doctoral Thesis. Stockholm University Sweden. <http://su.diva-portal.org/smash/get/diva2:637480/FULLTEXT01.pdf>
- Szabo, A (2021) Hur tar vi hand om begåvade elever i matematikklassrummet? Ur *Särskild begåvning i praktik och forskning*. C. Sims (red.) s. 214-234. Studentlitteratur. Lund.
- Tomlinson, C. A (1996): Good Teaching for One and All: Does Education Have an Instructional Identity? *Journal for Education of the Gifted*. Vol. 20, (2). pp. 155-174 <https://www.oru.se/globalassets/oru-sv/forskning/forskningsmiljoer/hs/humus/utbildning-och-demokrati/2021/inkludering-och-sarskild-begavning.-forutsattningar-och-dilemman-i-radgivande-policydokument.pdf>